

“BUCOLICA A IV-A” ȘI ÎMPREJURĂRILE POLITICO-RELIGIOASE ALE VREMII

Mircea Duluş

Bucolica a IV-a a generat o literatură abundentă încă din vechime¹. Tradiția creștină tardo-antică o valorizează ca profeție păgână ce vestește nașterea lui Christos. Evul mediu, sub autoritatea împăratului Constantin și a papei Inocențiu al III-lea îl va considera pe Vergiliu precursor al creștinismului. În această dublă calitate de profet și poet a putut fi ales de Dante drept călăuză și mystagog prin Infern. Misterul iscat de această compoziție își are obârșia în tălmăcirea câtorva versuri ale bucolicii: “Ultima Cumaei venit jam carminis aetas; / Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. / **Jam redit et Virgo**, redeunt Saturnina regna, / Jam nova progenies caelo demittitur alto. / **Tu modo nascenti puero**, quo ferrea primum / Desinet ac toto surget gens aurea mundo.” (s.n.)²

Contextul mai general în care se înscrie redactarea acestei piese e marcat de evenimente tragice. Obsesia sfârșitului Romei îi bântuia deja de multă vreme pe romani. Sibyla îi hărăzise Romei 1000 de ani de existență, la capătul cărora va avea loc un nou război troian; or, potrivit unui calcul al lui Eratosthene, căderea Troiei s-ar fi petrecut în 1184-1183 a.Chr., așadar sorocul profetit de Sibila urma să cadă prin 184-183 a.Chr. Mai multe evenimente premonitorii au creat o atmosferă sumbră în preajma acestui an. Cu puțină vreme în urmă se încheiase războiul cu Antiochus (190-187), apoi trecuseră 2 ani de la scandalul Bachanaliilor. Anul 184 a.Chr., cel al cenzurii lui M. Porcius Cato, a fost unul încărcat de terori superstițioase. Trecând momentul fatal, a avut loc o nouă recalculare a eschatonului, punctul de reper (căderea Troiei), rămânând același. Evenimente ce păreau să-i convingă pe cei ce simțeau iminența sfârșitului Romei s-au ivit în mai multe rânduri. În anul 83 a.Chr., are loc incendiul Capitolului (1100 de ani de la căderea Troiei), exact la 100 de ani de la momentul așteptat al sfârșitului³.

Așteptările erau atât de mari, încât orice eveniment mai deosebit venea să confirme ceea ce deja ajunsese o certitudine. Astfel, în anul consulatului lui Sulla (88 a.Chr.) au apărut o serie de *prodigia*, care au fost interpretate ca anunțând începerea unui nou *saeculum*⁴. Mai târziu, cu prilejul conspirației lui Catilina, s-au răspândit zvonuri ce acreditaau ideea apropierii ineluctabile a sfârșitului lumii⁵. Începutul unei noi ere a fost anunțat în 49 a.Chr. (când războiul civil dintre Caesar și Pompei devenise iminent⁶), în 44 a.Chr. (după moartea lui Caesar) și în 40 a.Chr. (cu prilejul încheierii acordului de la Brundisium dintre Marcus Antonius și Octavian, după cum vom vedea).

Exasperarea izbucnită după reluarea războiului civil provocat de asasinarea lui Caesar va aprinde cu și mai mare înverșunare lupta dintre frați. Divizarea din sânul cetății pare a fi atins cote maxime. Dio Cassius descrie cu acuratețe starea de spirit a poporului, din timpul înfruntării dintre

¹ O trecere în revistă a teoriilor moderne referitoare la semnificația *Bucolicii a IV-a* o găsim în Edward Coleiro, *An introduction to Virgil's Bucolics with a critical edition of the text*, Amsterdam, 1979, pp. 219-252.

² “Iată c-a venit și vârsta cea din urmă, profețită/ De Sibila de la Cumae. Îndelungul șir de veacuri/ Își începe re'noirea. Se și-ntoarce iar Fecioara/ Și curând o să se-ntoarcă și domnia lui Saturnus;/ Noua acum generație din înaltul cer se coboară./ Pruncul ce stă să se nască, prin care sfârși-va întâi veacul de fier/ Și-ntregii lumi neam de aur răsări-va.”

³ H. Jeanmaire, *Le messianisme de Virgile*, Paris, 1930, pp. 98-101.

⁴ Plut., *Sull.* 7.7

⁵ Cic., *Cat.* III, 9; IV, 2.

⁶ Dio, XLI 14. 5

Octavian și Marcus Antonius (43 a.Chr.): “Nici unul, nici altul dintre cei doi rivali nu obținuseră atașamentul romanilor. Aceștia erau însetați după o continuă schimbare și era în firea lor să caute să distrugă, de fiecare dată, autoritatea celui mai puternic, alăturându-se celui mai slab. Ei procedau deci față de cei doi bărbați conform sentimentelor lor obișnuite. La început, s-au servit de Octavian pentru a-l da jos pe Antoniu, iar, după aceea, au căutat să-l doboare pe Octavian.”⁷

Cei doi conducători se socotesc deopotrivă deținătorii adevăratei legitimități. Fiecare revendică pentru sine moștenirea lui Caesar, acuzându-l pe rival de uzurpare. Aceste lucruri se văd limpede pe tipurile monetare puse în circulație de cei doi⁸. Situația existentă poate fi descrisă în termenii girardieni de “rivalitate mimetică”: “Fiecare vede în celălalt uzurpatorul unei legitimități pe care crede că o apără și pe care nu încetează să o submineze. Nu putem afirma sau nega ceva despre unul dintre cei doi adversari fără a trebui de îndată să afirmăm sau să negăm același lucru despre celălalt”⁹. Toți adversarii contribuie la distrugerea ordinii pe care pretind că o consolidează. Atitudinea Senatului din acei neguroși ani 44-43 a.Chr. e revelatoare. Mai întâi, se străduie să-l doboare pe Marcus Antonius cu sprijinul lui Octavian, apoi dorește să se lepede de prea cutezătorul fiu al lui Caesar¹⁰. Senatul aruncă sămânța violenței în ograda celui alt, spălându-se pe mâini, lasă inițiativa provocării războiului civil pe seama lui Antonius, “propunând textul unei hotărâri a Senatului, care *fără să pronunțe cuvântul război, făcea războiul inevitabil*, căci îi retrăgea lui Antoniu, împotriva plebiscitului din luna iunie (44 a.Chr. – n.n.), mandatul de guvernator al celor două Galii și îi menținea în funcțiile lor pe guvernatorii care ar fi trebuit să-i predea împuternicirile lor la 1 ianuarie, D. Brutus Albinus în Galia Cisalpină și L. Munatius Plancus în Galia Transalpină”¹¹.

Războiul¹² izbucnește cu vigoare în anul 43 a.Chr. și va cunoaște un sfârșit imprevizibil. La Modena, în aprilie 43 a.Chr., trupele lui Antonius au fost înfrânte și se părea că sfârșitul puterii lui este aproape. Acesta reușește să-și refacă forțele cu sprijinul acordat de Lepidus, Plancus și **C. Asinius Pollio**. Curând, forțele se vor regrupa după o nouă structură de opoziție. Octavian, marginalizat de atitudinea Senatului, care refuză să-i acorde însemnele triumfale, sub pretext că nu are vârsta legală pentru a se bucura de o atare recompensă, caută alianța cu Antonius, dezvăluind astfel identitatea dintre planurile și ambițiile celor doi. Consecința acestor evoluții e cel de-al doilea triumvirat, întemeiat prin acordul celor trei mari – Antonius, Octavian și Lepidus – pe la sfârșitul lui octombrie 43 a.Chr. Există o mare diferență între primul triumvirat și acesta, bine precizată de Chamoux: “Totuși, în timp ce primul triumvirat nu fusese decât o alianță între trei șefi politici, decizi să se sprijine reciproc, pentru realizarea aspirațiilor fiecăruia dintre ei, *în cadrul instituțiilor existente*, pe care nu-și puneau problema să le schimbe deocamdată, membrii celui de al doilea triumvirat își asumau pe față o răspundere nouă și enormă, și anume să restructureze Statul după concepția lor, *pe baza unui mandat pe care și-l dădeau singuri și al cărui temei era forța militară de care dispuneau*.” (s.n)¹³ Triumviratul marchează descompunerea a ceea ce mai rămăsese dintr-un sistem politic. Instituțiile își pierd vitalitatea, armătura societății se prăbușește și se dizolvă.

Alianța dintre triumviri se consolidează prin identificarea dușmanilor comuni, găsiți cu ușurință, din moment ce, atât Octavian, cât și Antoniu revendicau moștenirea lui Caesar. Aceștia

⁷ Dio, XLV.13.2

⁸ Prima emisiune monetară a lui Antonius e pilduitoare în acest sens. Astfel, pe monetele lui bătute în aprilie 43 a.Chr., vedem pe avers capul lui Marcus Antonius, iar pe revers capul laureat al lui Caesar. M. Crawford, *Roman Provincial Coinage*, Cambridge, 1974, 488/1, p. 498. Octavian pune în circulație tipuri asemănătoare, care insistă asupra paternității lui divine, proclamându-se *divi filius*.

⁹ R. Girard, *Violența și sacrul*, Nemira, 1994, p. 81.

¹⁰ F. Chamoux, *Antoniu și Cleopatra – ultimul principe al Orientului grec*, în “Artemis”, pp. 118-119.

¹¹ *Ibid.*, p. 103.

¹² *Ibid.*, pp. 107-118.

¹³ *Ibid.*, p. 127.

sunt asasinii dictatorului (Brutus și Cassius, cei mai marcanți) și toți cei care amenințau binele statului identificat cu politica triumvirilor. Numai cei care sunt de partea lor sunt *pro re publica*. Cei care se opun în vreun fel conducerii lor dovedesc că sunt dușmanii statului și trebuie eliminați. Baia de sânge aferentă proscrierilor e urmarea acestei politici¹⁴. Tot *pro re publica* este purtat războiul împotriva lui Cassius și Brutus. Înfrângerea lor este prezentată ca “a celor care au purtat război împotriva republicii”, “bellum inferentis rei publicae”¹⁵. Justificarea unor acțiuni de acest fel, prin faptul că sunt întreprinse *pro reipublicae causa*, dezvăluie amploarea și profunzimea crizei în care se găsea societatea romană¹⁶. Întregul vocabular al elitei romane se destramă, cuvintele se golesc de orice conținut semantic¹⁷.

În această perioadă de tulburări, când totul e pus sub semnul întrebării, răsare figura Salvatorului, “care fie că reinstaurează sau bulversează o ordine, fie că pune lucrurile în ordine sau îl anunță pe cel care va veni, personajul sau se implică într-o realitate temporală ce stă sub semnul rupturii. Se afirmă și se definește în contextul prezentului imediat un prezent al decadentei, al confuziei, al întinericului; datorită lui ce va fi ‘după’ nu va mai fi ca ‘înainte’”¹⁸. În peninsula italică, Octavian apărea în această postură. *Bucolica I* a lui Vergiliu arată acest lucru. După bătălia de la Philippi (23 octombrie 42 a.Chr.), Octavian are ca sarcină să-i împroprietărească pe veteranii lui Caesar, misiune dificilă care va duce la noi abuzuri pentru populația italică silită să-și părăsească pământul străbun. “Noi părăsim pământul strămoșesc și dragile ogoare! Suntem alungați din patria noastră”¹⁹ și, de aici înainte, “un soldat nelegiuit va avea câmpurile muncite de mine de-atâta timp! De recolta mea o să profite un barbar! Iată unde i-a adus discordia pe bieții cetățeni!”²⁰. Vergilius a fost una dintre victime, pierzându-și proprietatea sa din Andes, aproape de Mantua, dar așa cum aprecieaza F. Altheim, evenimentele la care poetul a fost martor “stand behind the poem, not to find their reflection in it, but rather to be raised to an ideal poetic plane which can look away from the actual fact as such”²¹. Exclamația poetului – “O Melibee! un zeu făcutu-ne-a nouă tihna aceasta/ Căci el pentru totdeauna fi-va-mi un zeu/ Un miel fraged din turmele noastre adesea la al altar sângera-va”²² – e deschizătoare de drumuri, căci dovedește faptul că lumea era pregătită să confere onoruri divine unor personalități atotputernice încă din timpul vieții²³. “The ‘god’ is the very center of the Eclogue. To him, to his character and his person, the structure of the first half is directed; on him and his word the whole of the second part

¹⁴ F. Chamoux, *op.cit.*, p. 129.

¹⁵ Llewelyn Morgan, *Levi quidem de re... Julius Caesar as tyrant and pedant*, în “Journal of Roman Studies” (J.R.S.), 87, 1997, p. 40.

¹⁶ *Ibid.*: “Practically any measure, then, can be described as ‘republican’, and any individual as a ‘Republican’. Every politician claimed to be acting *rei publicae causa*; but this tells us next to nothing about their politics.”

¹⁷ J. D. Minyard, *Lucretius and the Late Republic, an Essay in Roman Intellectual History*, 1985, pp. 14-15: “The old words for purpose and value remained, when purposes and values had changed, and new categories were given the old names... Words were released from their anchor in agreement about reality... and it became nearly impossible to tell whether a term was being used to name the things it had originally named, was being expanded legitimately to take account of new perceptions of reality, or was simply being used as an empty slogan to disguise reality by lying about new things with old words.”

¹⁸ R. Girardet, *Mituri și mitologii politice*, Institutul European, 1997, p. 62.

¹⁹ *Buc. IV*, v. 3-4.

²⁰ *Buc. IV*, v. 70-73.

²¹ F. Altheim, *A history of Roman religion*, London, 1937, p. 342.

²² *Buc. I*, v.6-8: ”O Meliboe! deus nobis haec otia fecit./ Namque erit ille mihi semper deus; illius aram/ Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.”

²³ F. Altheim, *op.cit.*, pp. 350-368. J. H. W. G. Liebeschuetz, *Continuity and change in Roman religion*, Oxford, 1979, p. 66: “Deification of rulers dead or alive did not form part of the Roman political tradition, but there is no reason to suppose that it was repugnant to Roman feelings. Worship of a deceased benefactor might arise spontaneously among the humbler classes. Deification was something which could not be ruled out as impossible by even the most sophisticated.”

depends”²⁴. “Acest zeu cine e?”²⁵, întreabă Vergilius prin intermediul lui Melibeu, fără să dea un răspuns, însă a fost evident pentru toată lumea că Octavian era cel vizat: “Every one – spune Altheim – must recognize who was meant and as a matter of fact, there has never been any doubt on the point”²⁶. Pentru cei din Orient, Antonius se dezvăluie ca ΣΩΤΗΡ după victoria de la Philippi, al cărei principal artizan era socotit a fi. Faptul că grația divină sălășluia asupra lui e probată de succesul său²⁷. Calitatea lui de învingător îi justifică pretenția mesianică și amintește de arhetipul salvatorului reprezentat de Alexandru cel Mare. Cât de mult tânjea lumea după un nou Alexandru reiese dintr-o relatare a lui Dio Cassius, care descrie entuziasmul general pe care încă îl mai putea provoca în epoca lui Caracalla, în regiunea Balcanilor, apariția unui Nou Alexandru²⁸. Convulsiile sub care s-a sfârșit republica erau dominate de întrebarea dacă aceste framântări vor naște un Nou Alexandru. Legătura dintre Antonius și Alexandru e limpede pusă în lumină de analogiile stabilite de romani între cele două personaje²⁹. Acuzele lansate împotriva lui Alexandru i-au fost aplicate lui Antonius. Printre ele se numără patima pentru vin (*ebrietas*)³⁰, care provoacă demența acestor două personaje (*vesanus, dementia, furor, furibundus*)³¹, desfrâul și luxul (*luxus, luxuria, luxuriari*)³². *Imitatio Alexandri Magni* e determinată de identitatea scopurilor celor doi și e menită să legitimizeze acțiunile lui Antonius. Această identificare se acordă perfect cu planurile lui Antonius de cucerire, încât într-o oarecare măsură a fost un *instrumentum regni* pentru acțiunile sale. Lucrul cel mai important e că această *imitatio*, ca acțiune pornită de la vârf, este expresia marilor așteptări puse de populație pe seama lui. La Roma, mulți ani după moartea lui Caesar exista un sentiment de generală așteptare a cuceririi statului part³³. Ecuri ale acestei expectații abundă în literatura timpului³⁴. Caesar nutrise dorința de a împlini în Orient ceea ce izbutise în Occident, realizând astfel unificarea lumii sub ‘sceptrul’ roman. Ultimele luni de viață ale dictatorului stau sub semnul pregătirii campaniei militare³⁵. Pregătirile lui Caesar *vis-à-vis* de campania partică prezintă strânse analogii cu atitudinea lui Antonius, care se înfățișa populațiilor orientale ca reîncarnarea cuceritorului macedonean. Asemenea lui, Caesar era un admirator al marelui cuceritor³⁶. Pentru J. Carcopino, accentuarea tendințelor monarhice ale lui Caesar în ultimele luni de viață, sunt urmare marilor proiecte avute în vedere. Aceste proiecte necesitau ca el să fie proclamat suveran al acestor orientali care se supun numai în fața unei autorități sacre³⁷. O monetă batută în ultimele luni de viață ale lui Caesar ar putea

²⁴ F. Altheim, *op.cit.*, p. 348.

²⁵ *Buc. IV*, v. 18 : “iste deus qui sit”

²⁶ F. Altheim, *op.cit.*, p. 344.

²⁷ F. Chamoux, *Civilizația elenistică*, Meridiane, 1985, p. 325: “Succesul care nu este niciodată sigur le apărea deci ca o dovadă evidentă că acțiunea și autorul ei se bucurau de grația divină.”

²⁸ Dio, LXXVII, 7-8.

²⁹ Sen., *Suas.*, 1, 5-7. Sen., *Epist.*, 83, 23-25.

³⁰ Pentru Alexandru: Liv., 9, 18, 5. Curt., 6, 2, 1. Sen., *Epist.*, 82, 23. Pentru Antonius: Plut., *Ant.*, 29, 60. Dio 50, 5, 3. Hor., *Carm.*, 1, 37, 7-8.

³¹ Pentru Alexandru: Sen., *De ben.*, 1, 13, 3. 216, 1. Pentru Antonius: Plut., *Ant.*, 24, 3. Hor., *Carm.*, 1, 37, 12. 415, 17.

³² Pentru Alexandru: Curt. 6, 6. Pentru Antonius: Sen., *Epist.*, 83, 24. Plut., *Ant.*, 28, 2. Plin., *N.H.* 8, 9, 3-5.

³³ E. Rawson, *Caesar's heritage: Hellenistic kings and their Roman equals*, J.R.S. LXV, 1975, p. 150: “In fact for many years the Romans were to suppose that they could eliminate the Parthian like the other Eastern kings, and it was not to be till Augustus time that the equality of the two powers was accepted and began to be enshrined in elaborate protocol.”

³⁴ Verg., *Georg.* 1, 509; 3, 31; 4, 560-561; Hor., *Carm.*, 4, 15, 5-8; Prop., 2, 10, 13-16.

³⁵ G. B. Townsend, *A clue to Caesar's unfulfilled intentions*, în “Latomus”, XLII, 3, 1983, pp. 601-606.

³⁶ Cic., *Att.*, 13, 28. Strab., 13, 1, 27. Vell., 2, 41. Plut., *Caes.*, 11, 5.

³⁷ J. Carcopino, *Profils de conquerants*, pp. 304, 314: “Dictateur du dedans, roi du dehors, Caesar, par la dualité même de son pouvoir, aurait dissocier l'Orient de l'Occident et dressée entre eux une barriere”. cf. Suet., *Caes.*, 79, 3 : ”în cărțile sibiline stă scris că numai un rege îi poate înfrânge pe parți.”

sugera acest lucru³⁸. Antonius, în schimb, se prezenta sistematic ca încarnarea lui Dionysos, zeul imperialismului asiatic, apoi pretindea că descinde din Hercule după o genealogie stabilită de el însuși³⁹. Observându-se că Antonius adora aceleași divinități ca și Alexandru, se pune problema în ce măsură politica lui religioasă decurge doar din imitarea lui Alexandru, fiind simplă propagandă menită a-i înlesni acțiunile politice, altfel spus, dacă proiectele militare în Orient constituie obârșia politicii lui religioase. Dacă ceilalți au văzut în el un salvator, cum se va fi văzut el? S-a socotit el însuși realmente o încarnare a lui Alexandru sau s-a prezentat în acest fel dintr-un calcul politic, răspunzând astfel unor realități ale lumii orientale? Imposibil de dat un răspuns sigur la aceste întrebări, însă pare probabil ca Antonius să fi avut o conștiință mesianică. Pare dificil de crezut că prezentarea lui ca *Noul Alexandru* să fi avut ca unic scop consacarea planurilor sale militariste. Această dilemă, desigur, nu s-a pus pentru contemporani, neexistând pentru ei o barieră între politic și religios. Faptul că politica lui religioasă a fost consecința unei acțiuni deliberate, este dovedit de străduința lui de a acredita ascendența herculeană⁴⁰. Dacă biografia lui religioasă pare calchiată după cea a lui Alexandru, aceasta nu înseamnă că este lipsită de autenticitate, ci doar că este construită potrivit modelului de erou salvator, existent în acea societate. Și în această privință Antonius nu inovează, ci pur și simplu se lasă purtat de împrejurările epocii, care reclamă un *Nou Alexandru*. De altfel, nici Octavian n-a rămas indiferent la provocarea pe care-o reprezenta Alexandru și nici nu-și va ascunde simpatia pentru acesta. În ce măsură reprezenta identificarea cu Alexandru dovada legitimității pretenției de a stăpâni asupra acestei lumi orientale este limpede pusă în lumină de povestea conceperii lui Octavian⁴¹, care amintea, desigur, nu întâmplător, de cea a lui Alexandru⁴². Constructa mitică clădită în jurul lui Antonius este reflexul mentalității orientale, după cum cea din jurul lui Octavian este al celei occidentale.⁴³

Ca încarnare a lui Alexandru și ca urmaș al politicii lui Caesar, Antonius tânjea după cucerirea regatului part. În momentul acela, acesta era singurul mare război de purtat și asupra căruia exista un consens general. Antonius relua proiectul dictatorului chiar în acel an 44 a.Chr., în care Caesar plănuiase să pornească războiul, când, în calitate de consul a făcut să-i fie atribuită mai întâi provincia Macedonia, pentru a putea prelua comanda legiunilor comasate acolo în acest scop. Nu-și va împlini dorința nici acum, nici când, după bătălia de la Philippi, pleacă în Orient cu misiunea de a lupta împotriva parților⁴⁴. Abia după încheierea acordului de la Brundisium (octombrie 40 a.Chr.), care recunoaște prioritatea campaniei dorite de Antonius, războiul era iminent, cu atât mai mult cu cât, în timpul războiului perusin, parții sub conducerea regelui Orodes au invadat Siria și Asia Mica, iar Pacorus, fiul lui Orodes, l-a alungat din Palestina pe Irod⁴⁵. Motivația de a purta război împotriva parților e mare la Antonius și nu a slăbit pe toată durata puterii acestuia în Orient (43-30 a.Chr.). Nu a renunțat la dorința de a cuceri regatul part nici după ce a fost înfrânt (campania din 36 a.Chr.), după

³⁸ Denar roman bătut în intervalul cuprins între sfârșitul lui februarie și începutul lui martie 44 a.Chr. ; pe avers e redat capul *laureat* al lui Caesar cu legenda CAESAR DICT(ator) PERPETUO, iar pe revers apare Venus tinând Victoria și un *sceptru*. M. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974, p. 490, nr. 480/11.

³⁹ Dio, 59, 26, 5-6. Plut., *Ant.*, 4, 1-2; 36, 4; 60, 2. Appian, *B. C.*, 2, 151.

⁴⁰ e.g., Plut. 60, 2, etc.

⁴¹ Suetonius, *Divus Augustus* 94, 6.

⁴² Robin S. Lorsch, *Augustus' Conception and the Heroic Tradition*, în "Latomus", 56, 4, 1997, p. 798: "Augustus also tried to strengthen his resemblance to the earlier hero Alexander the Great in an attempt to reconcile the East to his rule."

⁴³ R. Girardet, *op.cit.*, p. 63: "Mitul, condiționat de contextul evenimential în care se manifestă, poate apărea într-un anumit mod mai sugestiv, drept un revelator ideologic, drept reflexul unui sistem de valori sau al unei anumite mentalități."

⁴⁴ Plut., *Ant.*, 25, 2.

⁴⁵ F. Chamoux, *Antoniu și Cleopatra...*, p. 197.

cum sugerează “Donațiile de la Alexandria”, când Antonius oferă spre stăpânire lui Alexandru Helios, regatul Armeniei, Parthia și Media⁴⁶. Această dorință persistentă de a deveni stăpânul Orientului, cum a și fost, de altfel, în mare parte, s-a susținut aproape de la sine pe plan ideologic prin acreditarea faptului că el este *Noul Alexandru*. Identificarea cu Alexandru i-a slujit în subsidiar unor scopuri politice, așa cum a slujit și altor împărați care au nutrit planuri expansioniste în Orient⁴⁷, însă cu certitudine pasiunea pentru Alexandru nu-și are rădăcinile în vreun calcul politic, făcând dovada practicării a ceea ce s-a numit *realpolitik*.

Interpretarea *Bucolicii a IV-a* s-a făcut în general, plecând de la acest context de ansamblu, socotit indispensabil pentru lămurirea versurilor lui Vergilius. Prima problemă pe care o pune acest poem de 63 de versuri e datarea, despre care se poate spune că reprezintă piatra de încercare a oricărei ipoteze. *Bucolica* îi este dedicată lui C. Asinius Pollio, protectorul poetului și unul dintre cei mai apropiați susținători ai lui Marcus Antonius. Piesa este datată după consulatul acestui personaj: “Vârsta asta fericită, Pollio, o să se-arate/ Chiar acum, sub consulatul tău, și-o să se desfașoare/ Cursul lunilor mărețe./ Tu fiindu-ne în frunte”⁴⁸, adică anul 40 a.Chr.. Problema ivită e dacă aclamațiile “*te consule... te duce*” se referă sau nu la momentul în care Pollio e *consul designatus*, deci compunerea *bucolicii* e de plasat cândva înainte de 1 ianuarie 40 a.Chr.⁴⁹, când Pollio, potrivit înțelegerii dintre triumviri, urma să devină *consul ordinarius* sau la începutul efectiv al magistraturii lui Pollio, *bucolica* fiind scrisă în acest caz când pe parcursul anului 40 a.Chr.⁵⁰.

De departe, cele mai multe opinii plasează compunerea *bucolicii* după pacea de la Brundisium (octombrie 40 a.Chr.). O demonstrație a acestei păreri îi aparține lui J. Carcopino⁵¹. În virtutea acordului dintre triumviri, din septembrie 43 a.Chr., consulii nu mai sunt aleși de comiții, ci sunt desemnați de triumviri din rândul apropiaților. O listă a viitorilor consulii a fost publicată pentru următorii cinci ani, adică pentru durata fixată a triumviratului⁵². Prin aceste decizii se înlătură orice umbră de legalitate, stabilitatea acestei magistraturi ajungând să depindă de arbitriul voinței personale a celor doi lideri. De asemenea, nu există nici o garanție că, odată numiți consulii, vor fi și mentinuți în magistratură până la încheierea ei firească. Aceasta este chiar situația consulilor din anul 40 a.Chr., C. Asinius Pollio și Cn. Domitius Calvinus, care n-au mai fost consulii la începutul lui decembrie⁵³. Pare verosimil că Vergiliu, având în vedere fragilitatea și inconsistența magistraturii, să-i fi atribuit titlul de consul lui Pollio într-un moment în care acesta chiar îl poseda, cu atât mai mult cu cât evenimentele anului 41 a.Chr., în care el e adânc implicat, păreau să anuleze hotărârile stabilite în 43 a.Chr.. Disputele dintre Octavian, pe de-o parte, L. Antonius și Fulvia, fratele și, respectiv, soția triumvirului, pe de altă parte vor degenera în toamna anului 41 a.Chr. într-un veritabil război. După ce au loc mai multe ciocniri,

⁴⁶ W. W. Tarn, în “Cambridge Ancient History”, vol. X, 1934, p. 82: “There was some weakness in Antony which led him to represent intentions as accomplished facts. He had celebrated the conquest of Armenia on a coin two years it was really conquered; he had given away Parthia when Parthia had just defeated him.”

⁴⁷ Gh. Ceașescu, *La double image d'Alexandre le Grand a Rome-essai d'un explication politique*, în “Studii Clasice” 16, 1974, p. 167: “À ce point de vue, César, Antoine, Caligula, Néron, Traian, Caracalla, Alexandre Severe se rencontraient parfois même dans le détails de l'imitation, dont ils étaient également tributaires, puisque tous avaient ébauché des projets militaristes pour l'Orient, même s'ils ne parvinrent tous à les mettre en application. Par exemple Néron, Caracalla et Alexandre Severe avaient également équipée une *phalanx Alexandri Magni* en vue de leurs campagnes orientales.”

⁴⁸ *Buc. IV, v. 11-13*: “Teque adeo decus hoc aevi, te consule, inibit/ Pollio et incipient magni procedere menses/ Te duce.”

⁴⁹ H. Jeanmaire, *Le messianisme de Virgil*, Paris, 1930, p. 55.

⁵⁰ J. Carcopino, *Virgile et le mystère de la IV-e églogue*, Paris, 1930, p. 133.

⁵¹ *Ibid.*, pp. 123-155.

⁵² Appian, *B.C.*, 4, 2, 7.

⁵³ vezi J. Carcopino, *Virgile et le mystère...*, p. 126, unde se aduce ca mărturie o diplomă militară datată 1 decembrie 40 a.Chr., care cunoaște alți consulii.

în cele din urmă L. Antonius ajunge blocat în cetatea Perugia. Pollio, credincios lui Marcus Antonius, vine în ajutorul fratelui acestuia, dar ajutoarele conduse de el nu izbutesc să-l elibereze, încât la sfârșitul lunii februarie cei asediați ajung să capituleze⁵⁴. În contextul acestor evenimente, Octavian a suspendat aplicarea acordului din octombrie 43 a.Chr., iar consulii nu și-au mai intrat în atribuții în acel an⁵⁵. Dizolvarea triumviratului părea împlinită, când Antonius, abia sosit în Italia, aflând porțile orașului Brundisium închise, se pune pe picior de război. Pe scurt, fiecare se pregătea împotriva agresiunii probabile a celuilalt, interpretând mișcările adversarului ca pe o confirmare a tendințelor sale agresive. În aceste împrejurări, Pollio va juca un rol decisiv. Reconcilierea dintre cele două părți a fost făcută mai ales prin acțiunea concertată a lui Pollio și Maecenas⁵⁶. Ei au fost cei care i-au sugerat lui Antoniu, văduv de curând, să se căsătorească cu sora mai mare a lui Octavian, care tocmai își pierduse soțul. Pacea de la Brundisium, datată precis de Carcopino⁵⁷ la 5 sau 6 octombrie 40 a.Chr., pecetluită de căsătoria dintre Antonius și Octavia, oferea speranțe pentru începutul mult așteptatei *vârste de aur*. Totodată, acest acord, care întărește alianța din 43 a.Chr., aduce și posibilitatea preluării magistraturii consulare de către Pollio, încât pare sigur că acest început coincide cu încheierea acordului de la Brundisium. “Et comme Pollion, le 1-er décembre au plus tard, n’était déjà plus consul, la bucolique, qui n’a pu être conçue avant la paix de Brindes ni achevée plus de deux mois après elle, a été composée sous l’impression directe de cet évènement. Elle baigne tout entière dans l’atmosphère de joie et de confiance qu’il a momentanément condensée en Italie.”⁵⁸ Într-adevăr, bucolica n-avea cum să fie compusă după 1 decembrie, căci astfel poetul “aurait commis une double inconvenance, dont il était certes incapable, à l’égard des maîtres de l’heure comme envers son bienfaiteur, s’il avait, en public, décerné à Pollion un titre que celui-ci ne portait plus et que les triumvirs lui avaient délibérément enlevé”⁵⁹.

În viziunea lui J. Carcopino, *Bucolica a IV-a* prezintă o evidentă influență din partea neopitagorismului roman, așa cum a fost promovat de către Posidonius, Nigidius, Polihystor și Cicero. Subiectul bucolicii ar fi reînțoarcerea *vârstei de aur*, care e urmată de apariția unei noi generații al cărei prim reprezentant e copilul care urma să se nască chiar în aceasta vreme⁶⁰. Pornind de la o relectură a versului 8 sqq. “Tu modo nascenti puero, **quo** ferrea primum/ Desinet ac toto surget gens aurea mundo./ Casta fave Lucina”, Carcopino⁶¹ interpretează pronumele relativ **quo** în sens temporal și nu cauzal-instrumental. Astfel el propune o nouă traducere: “Mâna ta, Lucina castă ocrotească/ pruncul gata să se nască, **când**, mai întâi/ veacul de fier sfârșise-va și (când) întregii lumi neam de aur răsări-va”, în loc de o versiune de acest fel: “Mâna ta, Lucina casta, ocrotească pruncul gata/ să se nască, **prin care**, mai întâi se va sfârși veacul de fier, și pentru care/ universul tot o să facă să învie vârsta-de-aur”. Potrivit acestei lecturi, copilul nu mai este un *kosmokrator*, instrumentul prin care se inserează *vârsta-de-aur*, ci “il convient d’établir entre la naissance de l’enfant et la transformation du cosmos une relation de pure concomitance”⁶². Istoria Universului e împărțită, potrivit acestei concepții, într-o succesiune de vârste care formează Marele An Cosmic. Acesta se epuizează la capătul unei serii de *saecula*, pentru a renaște din nou. Astfel, când Vergiliu anunță că “Ultima Cumaei venit jam carminis

⁵⁴ F. Chamoux, *Antoniu și Cleopatra*, pp. 184–187.

⁵⁵ J. Carcopino, *Virgile et le mystère...*, p. 127.

⁵⁶ *ibid.*, p. 108. E. Coleiro, *op.cit.*, p. 219.

⁵⁷ J. Carcopino, *op.cit.*, p. 123.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 133.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 127.

⁶⁰ J. Carcopino, *op. cit.*: “D’une part, puisque l’âge d’or, dont l’avènement est solidaire de la naissance a cet enfant, s’annonce sur la terre par la paix de Brindes, et dans le ciel par la réapparition de la Vierge, l’enfant n’est venu au monde qu’après ces jours de 5 et 6 octobre 40 av. J.C ou se localisent simultanément ce phénomène ci et cet événement là.”

⁶¹ *Ibid.*, pp. 28-29.

⁶² *Ibid.*, p. 29.

aetas” (“Iată c-a venit și vârsta cea din urmă profețită de Sibyla de la Cumae”⁶³), el face referire la o atare concepție, pusă sub autoritatea unui *carmen Cumaenum*. Începutul Marelui An e indicat explicit de versul 5: *Magnus ab integro saeculorum nascitur ordo*” (“Îndelungul șir de veacuri își începe re-noirea”). Sfârșitul timpurilor (“ultima aetas”) și nașterea unei noi lumi sunt pentru Vergiliu lucruri indistincte, căci aceleași evenimente împreună pot la fel de bine să desemneze atât vârsta ultimă, cât și începutul nașterii Ciclului secular. Faptul că primul *saeculum*, cel care corespunde vârstei-de-aur, e pe cale de-a se ivi e indicat de versul 6: “*Jam redit et Virgo, redeunt Saturnina regna*” (“Iată, se-ntoarce Fecioara, se-ntoarce saturna domnie”) ⁶⁴. Domnia lui Saturn corespunde vârstei-de-aur, când zeii erau prezenți pe pământ⁶⁵: “*Jam nova progeniens caelo demittitur alto*” (“Noua acum generație din înaltul cer se coboară”) ⁶⁶. Revenirea vârstei-de-aur e anunțată de întoarcerea Fecioarei. Cine este aceasta? După Carcopino, este vorba de Fecioara astrală, cea care cu reparația sa pe bolta cerului proiectează în lume lumina dreptății întruchipată în pacea de la Brundisium. Faptul că între pacea de la Brundisium și întoarcerea Fecioarei există o relație de sincronie este dovedit, după Carcopino⁶⁷, de niște calcule din care a reieșit că la Roma, în anul 40 a.Chr., steaua *α* din constelația Fecioarei, cea mai strălucitoare din întreaga constelație – *Spica Virginis* –, a reapărut pe bolta cerului în primele ore ale zilei de 5 octombrie, chiar ziua în care s-a încheiat pacea de la Brundisium. Întoarcerea vârstei-de-aur se face progresiv, pe nesimțite: “*Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis*” (“Totuși, urme ale vechilor păcate dainui-vor încă”) ⁶⁸, astfel că pentru un timp ultimul *saeculum* al unui Mare An se întrepătrunde cu cel dintâi al următorului. Ultimul *saeculum* al Marelui An este atribuit de oracolul sibilin de la Cumae⁶⁹ domniei lui Sol, în vreme ce în *Bucolica a IV-a* se presupune că ultimul *saeculum* e cel al lui Apollo: “*Tuus jam regnat Apollo*” (“Căci domnește de pe-acum al tău Apollo”) ⁷⁰. Carcopino crede că această schimbare se datorează faptului că Apollo e zeul preferat al neopythagoricienilor, al căror sistem constituie miezul *Bucolicii a IV-a*⁷¹. Există însă și o altă explicație pentru această modificare: “*But the 4th Eclogue suggests that in some circles Apollo was given a special role in the birth of a new age; he was for this purpose identified with the Sun. Augustus undoubtedly presented himself as the restorer of the golden age. By demonstrating that he had been regularly assisted by Apollo, he confirmed that he was indeed the man to whom the transformation of the world had been divinely assigned.*”⁷² Reînnoirea lumii e semnalată de nașterea unui copil care, “*replique animée et réduit d’un cosmos que transforme l’age d’or, participe à cette revolution et en scande les etapes des moments de sa propre adolescence*”⁷³. Asemeni tuturor celor din vârsta-de-aur, el va fi de stirpe divină: “*Ille deum vitam accipiet, divisque videbit / Permixtos heroas et ipse videbitur illis*” (“El, copilul, va să ducă viața zeilor, și printre/ Zei amestecați vedea-va pe eroi; iar el însuși socotit va fi de dânșii ca al lor”) ⁷⁴. Pentru Carcopino, copilul *Bucolicii a IV-a* este un fiu de al lui Pollio, Saloninus, care s-a născut atunci când Pollio ar fi capturat Salona în Illyricum, iar în *Bucolica a IV-a*, când se spune

⁶³ *Buc. IV*, 4-5

⁶⁴ J. Carcopino, *op.cit.*, p. 39.

⁶⁵ Servius, apud J. Carcopino, *op.cit.*, p. 39: “*Saturnina regna, aurea saecula, quia Saturnus aureo saeculo regnasse dicitur.*”

⁶⁶ *Buc. IV*, 7.

⁶⁷ J. Carcopino, *op. cit.*, p. 140, admite că aceste calcule nu au un caracter peremptoriu.

⁶⁸ *Buc. IV*, 31.

⁶⁹ Servius, v. 4 – apud J. Carcopino, *op.cit.*, p. 51: “*et Solem ultimum [Cumana] voluit*”, *ibid.* VI, 10: “*ultimum saeculum ostendit, quod Sibylla Solis esse memoravit.*”

⁷⁰ *Buc. IV*, 10.

⁷¹ J. Carcopino, *op.cit.*, pp. 51-52.

⁷² G. Liebeschuetz, *op.cit.*, pp. 84-85.

⁷³ *Ibid.*, p. 155.

⁷⁴ *Buc. IV*, v. 15-16.

“erunt etiam altera bella” (“vor mai fi alte războaie”), s-ar face referire la viitoarele campanii militare pe care le va avea de purtat Pollio în provincia în care era trimis ca guvernator⁷⁵.

Faptul că în această piesă nu poate fi vorba de un fiu al lui Pollio a fost argumentat printre alții și de E. Coleiro, care afirmă următoarele: “The relation between the Child and Pollio cannot be that of a son to a father. If the Child were Pollio’s son, why not say it? But the hard fact is that Pollio is mentioned in the Eclogue to indicate not the paternity of the Child but the time of its birth or of the beginning of the new age (v. 11, in which *decus* could be both the Child itself and the age), and, possibly, to suggest that this new age has been brought about by the wisdom of Polio’s guidance (v. 13: *te duce*), i.e. his part in bringing about the peace of Brundisium. If Pollio had been the Child’s father, other and more appropriate expressions would have been used.”⁷⁶

Carcopino explică într-o manieră coerentă aspectele dificile ale textului prin intermediul concepției neopythagorice, însă admite pe alocuri că unele motive literare din textul *Bucolicii* “ne dérivent des leçons attribuées à Pythagore et ne s’accordent à la tradition toujours vivace chez ces disciples”⁷⁷, așadar explicația lor trebuie căutată în altă parte. Între motivele străine pythagorismului, un loc aparte îl ocupă în cadrul discuției noastre cele care fac aluzie la Dionysos. Cele patru plante care împodobesc leagănul copilului nu au fost alese desigur la întâmplare: “At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu/ Errantes hederas passim cum baccare tellus/ Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.” (“Iar la început, copile, negrijit pământul ți-o așterne, ca întâile lui daruri/ Iederile șerpunde printre-nvoaltele baccare./ Colocasiile-alături de voioasele acante”) ⁷⁸. Acestea sunt plante “dionysiace”, care nu lipsesc din reprezentările zeului. Culorile prin care se va face vizibilă lumea în momentul în care va cunoaște reînnoirea amintesc de marile ritualuri dionysiace: “Nec varios discet mentiri lana colores./ Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti/ Murice, iam croceo mutabit vellera luto/ Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.” (“Lâna nu va fi-mbibată de vopsele prefăcute/ Ci, firesc, în câmp, berbecul de la sine o să-și schimbe,/ Albul blăunii când în roșul suav al purpurei, când în gălbuiul de drobită/ Doar păscând, strai roșu aprins pe miei se va-mbrăca”) ⁷⁹. Acestea sunt culorile în care sunt înveșmântați participanții la cortegiul dionysiac descris de Callixene din Rhodos⁸⁰. Apoi, alimentele care apar răsfirate prin textul bucolicii – laptele, vinul și mierea –, sunt chiar ofrandele obișnuite în cultul lui Dionysos⁸¹. Tot la Dionysos face aluzie și versul 20, “Magnum Iovis incrementum” (“Odraslă a puternicului Joe”), căci după cum Dionysos e fiul lui Iuppiter, tot astfel trebuie să fie și copilul.

Premiza de căpătâi pentru interpretarea textului e că *Bucolica a IV-a* trimite la Marcus Antonius. Acest lucru e indicat de prezența motivelor dionysiace pomenite mai sus, de faptul că îi este dedicată lui Pollio, apropiat a lui Antonius, de contextul în care este scrisă piesa, când pacea de la Brundisium a îngăduit să domnească în același timp Dionysos și Apollo (“Tuus iam regnat Apollo”) și să se înfăptuiască planurile de cucerire ale lui Antonius în Orient.

⁷⁵ J. Carcopino, *op.cit.*, pp. 155-194.

⁷⁶ E. Coleiro, *op. cit.*, p. 234.

⁷⁷ J. Carcopino se referă aici la prietenia sălășluită în regnul animal, v. 21 (“Și cirezile tihnite nu s-or speria de leii înfricoșători”), care amintește de celebra profeție din Isaia 11, 6-7 (“Și lupul va paște împreună cu mielul, și leopardul se va odihni împreună cu iedul; vițelul și leul și taurul împreună vor paște, și un copilaș îi va păzi; Boul și ursul împreună vor paște și puii lor vor fi laolaltă, iar leul întocmai ca boul se va hrăni cu paie; un copilaș își va pune mâna pe culcușul aspidelor și pe culcușul puilor de aspidă, iar ele nu-i vor face rău”) – J. Carcopino, *op. cit.*, p. 102.

⁷⁸ *Buc. IV*, v. 18-20.

⁷⁹ *Buc. IV*, v. 43-45.

⁸⁰ H. Jeanmaire, *La Sibylle et le retour de l’âge d’or*, Paris, 1939, pp. 188-200 passim. Id., *Le messianisme de Virgile*, capitolul “La regne de Bacchus”.

⁸¹ Laptele în v. 21, vinul în v. 29, iar mierea în v. 30.

Prezența acestor motive dionysiace în textul *Bucolicii a IV-a* a fost indicată mai cu seama de H. Jeanmaire⁸². Pentru acesta, singura explicație a prezenței lor în text este dată de *epiphania anului 41 a.Chr.*⁸³, cum a numit întâlnirea de la Tars dintre Antoniu și Cleopatra: “Cleopatra venait à la rencontre du nouveau Dionysos dans l’appareil qui convenait à l’accomplissement du grand mystère caractéristique des religions anatoliennes, celui que commencent déjà les <panathénées barbares> des anciens rois du pays, pour la célébration du divin hierogamie, pour les noces solennelles du Grand Dieu et de la Grand Déesse”⁸⁴, sau, urmând textul lui Plutarh, Cleopatra “a pornit pe râul Cydnos într-o corabie cu prora de aur, cu pânzele de purpură întinse, iar echipajul vâslea din vâsle de argint în ritm de flaute și de citare. Ea însăși ședea sub o umbrelă aurită, împodobită așa cum este pictată Afrodita, iar de o parte și de alta copii de forma amorașilor pictați stăteau și-i făceau vânt. De asemenea, sclave dintre cele mai frumoase, îmbrăcate ca Nereidele și Gratiile ședea unele la cârma, iar altele în spatele corabiei. Mirodenii minunate împrăștia de pe țărni mirosuri de tot felul. O mulțime de oameni o însoțeau de pe ambele țărni ale râului, iar alții coborau din cetate ca să vadă spectacolul. Iar când mulțimea de oameni din piață s-a revărsat ca puhoiul la acest spectacol, Antonius a rămas singur pe tribună. *Mergea printre toți o vorbă că Afrodita vine să petreacă cu Dionysos spre binele Asiei*”⁸⁵. Cu întâlnirea de la Tars ar fi luat naștere un grandios program politico-religios, de a realiza “ce qu’Alexandre avait rêvé plutôt qu’accompli, reconcilier les peuples grace aux bienfaits d’un monarchie universelle qui serait, en même temps, le gouvernement des dieux par essence civilisateurs et bienfaiteurs, des divinités dont la personne et le mythe étaient associés, dans l’imagination des foules aux idées d’abondance, de justice, de joie perpétuelle, – Dionysos, le couple des divinités alexandrins, la bonne déesse Isis, le Soleil...”⁸⁶.

H. Jeanmaire afirmă că sub masca Sibylei din Cumae se ascunde de fapt Sibyla egipteană, instrument al propagandei antoniniene, ale cărei urme răzbat și în alte texte⁸⁷. În opinia lui, *epiphania anului 41 a.Chr.* furnizează singura explicație satisfăcătoare a versului 7: “Jam nova progeniens caelo demittitur alto” (“Noua acum generație din înaltul cer se coboară”). Înnoirea lumii e sincronă cu apariția unor ființe de sorginte divină. Primul semn al prezenței divine în lume e marcat de întoarcerea Fecioarei: “Jam redit et Virgo” (“Tată se-ntoarce Fecioara”). Sub acest nume s-ar ascunde Isis. După Jeanmaire, ambiguitatea acestui vers decurge din faptul că Virgo e și numele unei constelații. Însa în epoca elenistică, argumentează același, textele astrologice care menționau constelația Fecioarei în calitatea ei de *Regina Caeli*, o identificau cu imaginea unor divinități feminine dintre cele mai marcante din lumea greco-orientală, precum Demeter, Magna Mater, Atargatis, dar mai ales Isis⁸⁸. Urmele dionysiace prezente în text sunt indiciul existenței acestui grandios proiect politico-religios al lui Antonius și al Cleopatrei. Se susține că politica dionisiacă a lui Antonius e rodul influenței anturajului Cleopatrei, care ar fi avut inițiativa proclamării triumvirului ca *Neos Dionysos*: “l’initiative n’en vint probablement ni d’Antoine, ni de ses conseillers immédiats; ca n’est pas lui qui s’est proclamé d’abord *Neos Dionysos*; ce sont les affiliés des sects qui l’ont acclamé sous ce nom, au cours des manifestations dont il y aurait quelque naïveté, sans doute à garantir la spontanéité. S’il est permis d’invoquer ici l’axiome: *is fecit cui prodest*, on doit penser que

⁸² E. Coleiro, *op. cit.*, p. 226, nota 77.

⁸³ H. Jeanmaire, *Le messianisme...*, p. 23. Id., *La Sibylle...*, pp. 9, 62-63. Id., *La politique religieuse d’Antoine et de Cleopatre*, în “Revue Archeologique”, XIX, 5, 1924, pp. 248-249.

⁸⁴ Id., *Le messianisme...*, p. 24.

⁸⁵ Plut., *Ant.* 26, 1-2.

⁸⁶ H. Jeanmaire, *La Sibylle...*, p. 65.

⁸⁷ *Ibid.*, pp. 49-98.

⁸⁸ *Ibid.*, pp. 3, 28: “On comprend qui est cette jeune femme, dont la premiers vers de l’églogue soulignent la réapparition, cette Virgo, cette vierge céleste que nous dénombrons encore parmi nos constellations et que la sphère Greco-egyptienne figurait âge d’or sous le traits d’Isis.”

la branle est venu de la diplomatie égyptienne”⁸⁹. În *Bucolica a IV-a* s-ar întrevedea urmele propagandei din acel an 41 a.Chr., când ar fi fost răspândite în Occident oracole menite a acredita ideea că s-a revenit la origini, în timpul dinastiilor divine egiptene, în vremurile saturniene potrivit tradiției latine. “L’ importance historique de la IV-ème Eglogue (dediée à un agent d’ Antoine) tient précisément dans le fait qu’ elle peut être interprétée comme faisant echo à un oracle qui nous montre le theme apocalyptique au service des desseins du triumvir dans une premier phase de sa politique, alors qu’ elle s’ appuie encore sur Alexandrie et obeit à l’ impulsion de la reine”⁹⁰.

Pentru inaugurarea noului regim Antonius și Cleopatra ar fi avut nevoie de o faptă extraordinară. Aceasta ar fi cucerirea regatului part. Jeanmaire crede că în centrul sistemului creat de cei doi cucerirea regatului part avea un rol esențial⁹¹. Acest aspect ar fi evidențiat de *Bucolica a IV-a*, care anunță ca iminentă o nouă expediție a argonauților și un nou asediu al Troiei⁹², acțiune menită a pregăti lumea pentru domnia viitoare a copilului, care se va naște din unirea lui Dionysos cu Afrodita “și cârmui-va/ Lumea-n veci împaciuită de părintele său vrednic”⁹³. Precum tatăl lui, Antonius-Dionysos este fiul lui Iuppiter: “Scump vlăstar divin odraslă a puternicului Joe”⁹⁴. Acest copil, în opinia lui Jeanmaire, nu este altul decât cel așteptat de Cleopatra de la Marcus Antonius, care în momentul în care scrie Virgil nu era născut, altminteri episodul cu Lucina nu-și are rostul, căci aceasta este divinitatea care prezidează nașterile. Consulatul lui Pollio va coincide cu acest eveniment: “Mâna ta, Lucina castă, ocrotească pruncul gata să se nască... Vârsta asta fericită o să se-arate/ Chiar acum sub consulatul tău”⁹⁵. În prima jumătate a anului 40 a.Chr., Cleopatra ar fi născut doi gemeni numiți Alexandru Helios și Cleopatra Selene, care sunt integrați de îndată în sistemul politico-religios al părinților. Desigur că nu au fost numiți întâmplător în acest fel: Soarele și Luna sunt pentru egipteni mijlocul de a exprima Eonul, durata personificată. Pe de altă parte, în teologia egipteană, Isis și Osiris au dat naștere Soarelui și Lunii. Aici merită pomenit faptul că Octavian l-a acuzat pe Antonius că s-a numit *Osiris et Dionysos*⁹⁶, Dionysos fiind replica elenistică a lui Osiris egiptean. Familia regală refăcea astfel triada venerată de egipteni: Osiris-Dionysos, Isis, Horus și zeii inferiori. Potrivit acestui sistem, Cesarion, fiul Cleopatrei și a lui Caesar, ocupa locul lui Horus⁹⁷.

O problemă spinoasă ce rezultă în urma acestei interpretări e datarea piesei. Jeanmaire plasează compunerea piesei cândva, la sfârșitul anului 41 a.Chr., când Pollio era *consul designatus*⁹⁸. În nici un caz această interpretare nu poate admite o datare *post Brundisium*. Intra-adevăr, pare de neconceput ca tocmai când Antonius s-a căsătorit cu Octavia, căsătorie care pecetluia pacea dintre el și Octavian și care s-a făcut prin străduințele lui Pollio, să fi găsit Vergiliu de cuviință să scrie un poem care să amintească de Cleopatra, cu atât mai mult cu cât de pe la sfârșitul anului 40 a.Chr. Vergiliu aparținea cercului lui Maecenas. Dacă scoatem din ecuație pacea de la Brundisium ca fiind legată de *Bucolica a IV-a*, trebuie să găsim o altă perioadă de pace în timpul căreia să fi fost compusă *Bucolica*, întrucât iarăși nu se poate admite ca piesa să fi fost scrisă într-un moment de tulburări și de lupte civile, având în vedere mesajul plin de bucurie și de speranță al compoziției. Singurul interval de pace relativă în care poate fi

⁸⁹ H. Jeanmaire, *La Sibylle...*, p. 63. Id., *La politique religieuse d’ Antoine et de Cleopatre*, pp. 244, 247-248.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 65.

⁹¹ Id., *Le messianisme...*, pp. 20-23.

⁹² *Buc. IV*, v. 33-35.

⁹³ *Buc. IV*, v. 17.

⁹⁴ *Buc. IV*, v. 49.

⁹⁵ *Buc. IV*, v. 8-10, 13.

⁹⁶ Dio, I, 25.

⁹⁷ H. Jeanmaire, *Le messianisme...*, p. 21.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 55.

plasată compunerea piesei, dacă se admite interpretarea lui Jeanmaire, e cuprins între vara anului 41 a.Chr. și toamna aceluiași an. Ca *terminus post quem* avem întâlnirea din Tarsul Ciliciei dintre Antonius și Cleopatra din vara anului 41 a.Chr., iar ca *terminus ante quem* avem toamna aceluiași an, când a izbucnit conflictul dintre L. Antonius și Octavian, la care a luat parte activă și Pollio, după cum am văzut. Faptul că *Bucolica a IV-a* a fost compusă într-o perioadă de înțelegere dintre Antonius și Octavian este probat de menționarea domniei lui Apollo: “tuus jam regnat Apollo” (“căci domnește de pe-acum al tău Apollo”)⁹⁹. Or, nu e deloc sigur că Octavian s-a prezentat pe sine însuși ca Apollo mai devreme de pacea de la Brundisium¹⁰⁰. De asemenea, am observat și problema consulatului aceluși an 40 a.Chr., an în care consulii nu și-au putut intra în funcție decât după pacea de la Brundisium și, după cum am văzut, ar fi fost cu totul și cu totul neverosimil ca Pollio să fie numit cu un titlu pe care nu-l poseda. Pentru ca teoria să-și păstreze coerența internă, Jeanmaire susține că unirea dintre Cleopatra și Antonius ar fi adus roade imediat¹⁰¹. Faptul că ar fi fost așa nu e deloc sigur potrivit mărturiilor antice. J. Carcopino respinge această ipoteză, afirmând că acești gemeni s-ar fi născut mult mai târziu, cu ocazia celei de-a doua întâlniri a lor din anul 37 a.Chr.¹⁰². Chiar admitând ipoteza conform căreia Cleopatra ar fi născut doi gemeni în prima parte a anului 40 a.Chr., problema nu se clarifică, întrucât din momentul întâlnirii celor doi la Tars până în momentul în care a devenit sigur că regina așteaptă un copil a trebuit să treacă ceva timp; apoi, oracolele menite a acredita minunea întrupării unui zeu din unirea Cleopatrei-Isis cu Antonius-Osiris-Dionysos aveau și ele nevoie de ceva vreme pentru a fi făcute cunoscute în Italia și a ajunge la cunoștința lui Vergiliu, care iarăși ar fi avut nevoie de ceva timp pentru a le prelucra. Toate acestea, chiar dacă acceptăm scenariul propus, nu s-ar fi putut derula într-un interval atât de scurt, vara anului 40 a.Chr. – octombrie același an. Interpretarea aceasta se împiedică, așadar, în problema datării piesei, care trebuie plasată așa cum cei mai mulți o fac, după pacea de la Brundisium¹⁰³. De asemenea, nu este deloc dovedit faptul că gemenii Cleopatrei au fost atât de timpurii înglobați în cadrul sistemului politico-religios al lui Antonius și al Cleopatrei, care încă nu exista la acea dată. Dimpotrivă, de abia când Antonius s-a căsătorit cu Cleopatra în anul 37 a.Chr. și i-a recunoscut copiii, aceștia au fost rebotezați cu numele de Alexandru Helios și Cleopatra Selene¹⁰⁴.

Teoria lui Jeanmaire mai ridică problema raportului politicii dionisiace a lui Antonius cu Cleopatra. Este aceasta rodul influenței Cleopatrei și al entourageului ei sau nu? Prezența “motivelor dionisiace” în *Bucolica a IV-a* se explica doar prin relația cu Cleopatra? Urmând textul lui Plutarh, decoperim cum a fost Antonius primit la Ephes de populația asiatică înainte de întrevvedere cu Cleopatra: “Căci Asia întreagă era plină de fumul de mirodenii, de paiane și de jelanii”. De exemplu, când el intră în Ephes, femeile mergeau îmbrăcate înaintea lui ca Bacchante, bărbații și băieții ca satiri și pani, iar cetatea era plină de iederă, de tirsi, de psalterii, de naiuri și de flaute, iar pe îl numeau *grațiosul Dionysos și binevoitorul*.”¹⁰⁵ Atitudinea populației asiatice e mult prea spontană și generală pentru a putea fi pusă pe seama

⁹⁹ *Buc. IV*, v. 10. H. Jeanmaire, *Le messianisme...*, p. 57.

¹⁰⁰ L. R. Taylor, *The Divinity of the Roman Emperor*, 1931, p. 120. F. Altheim, *A history of Roman religion*, 1937, p. 367. R. S. Lorsch, *Augustus conception and the Heroic Tradition*, R.E.L., 56, 4, 1997, p. 798.

¹⁰¹ H. Jeanmaire, *Le messianisme...*, pp. 20-21.

¹⁰² J. Carcopino, *Virgile et le mystere...*, p. 164.

¹⁰³ E. Coleiro, *op. cit.*, p. 219, unde îi trece în revistă pe toți partizanii acestei opinii.

¹⁰⁴ W. W. Tarn, *op. cit.*, p. 68: “Cleopatra had brought her twins to Antioch, and when Antony married her he acknowledged them as his and re-named them Alexander Helios and Cleopatra Selene, the Sun and the Moon. The names of all Cleopatra’s children are significant, but especially that of Alexander Helios. Helios and Selene in conjunction possibly had a political meaning; the Parthian king was Brother of the Sun and the Moon, and if the Sun and the Moon really typified the Iranian *fravashi* and *hvareno*, Antony, by annexing these luminaries to his own family, was perhaps symbolically depriving Phraates of the supernatural adjuncts of his royalty.” (W. W. Tarn, *Alexander Helios and the Golden Age*, în J.R.S XXII, 1932, pp. 144 sqq.)

¹⁰⁵ Plut., *Ant.* 24, 2.

propagandei egiptene¹⁰⁶. Populația din Ephes se comportă față de Antoniu tot la fel cum, cu mult timp înainte procedaseră și atenienii față de Demetrios Poliorcetes și față de tatăl acestuia, Antigonos, în 307 a.Chr., salutându-i cu numele de Zei Salvatori, întemeind un cult oficial în cinstea lor și punând chipurile lor alături de cele ale zeilor din Olimp¹⁰⁷. Constatam, așadar, că aceste manifestări nu constituiau ceva neobișnuit pe atunci, încât nu trebuie să vedem în aceste omagii cine știe ce pregătiri minuțioase din partea propagandei egiptene. Pare mai verosimil că regina Cleopatra a profitat de aceste împrejurări și a pus în scenă sosirea la Tars, unde era convocată pentru a da socoteală de acuzațiile aduse împotriva ei de a-i fi sprijinit pe asasinii lui Caesar¹⁰⁸. Cât de pregătită era Cleopatra să se alăture tendinței populare de divinizare a conducătorului o dovedește biografia ei: “she believed herself to be a daughter of Re, so she perhaps took herself seriously as Isis; she wore her robes on state occasions, and in disputes in other kingdoms she sited with woman-with Aba at Olba, Alexandra in Judaea-as became one who was Isis, goddess and champion of women”¹⁰⁹. Asemeni lui Antonius, și Cleopatra a fost probabil inițiată în misterele dionisiace¹¹⁰. Ceea ce urmărește Cleopatra venind la Tars e câștigarea sprijinului triumvirului pentru scopurile sale imediate, după cum arată urmările întrevederii. Între acestea, Cleopatra a obținut ca sora sa, Arsinoe, care reclamase titlul regal, refugiată în sanctuarul lui Artemis de la Ephes, să fie scoasă și ucisă¹¹¹. Pentru acest moment e prea timpuriu să vorbim de o politică religioasă comună a celor doi. Vor mai trebui să treacă câțiva ani până ca regina Cleopatra să câștige o reală influență asupra lui și să putem vorbi de o politică religioasă cu valențe ecumenice. Este vorba de amintita căsătorie a lui Antonius cu Cleopatra din toamna anului 37 a.Chr., de la Antiochia.

O dovadă în plus că nu Cleopatra este la temelia pretenției lui Antonius de a fi *Neos Dionysos* este aceea că toate aspectele “dionysiace” ale comportamentului acestuia sunt consemnate de sursele antice înainte de a interveni întâlnirea cu Cleopatra și nu numai în relație cu aceasta. Faptul că atitudinea lui Antonius este reflectarea unui misticism dionisiac o spune răspicat Plutarh, atunci când povestește întâmplările din noaptea de dinaintea intrării lui Octavian în Alexandria: “Cei care au interpretat semnul spuneau că zeul pe care Antonius îl imităse și prin ale cărui practici se comportase în viață, aici îl părăsește”¹¹². În această perspectivă trebuie înțeles comportamentul lui Antonius. Pasiunea pentru vin¹¹³, etalarea spectaculoasă a luxului¹¹⁴, măriniția exagerată¹¹⁵, episoadele surprinzătoare ale vieții de neimitat¹¹⁶, veselia debordantă a petrecerilor în care-și consuma viața chiar și în momentele de mare ananghie¹¹⁷ nu sunt dovada unui comportament vicios, ci, dimpotrivă, sunt rodul unei atitudini premeditate. Acest lucru rezultă și din relatările lui Velleius Paterculus, care, deși foarte concis în ceea ce-l privește pe Antonius, nu uită să pomenească de scandalul procesiunilor de la Alexandria, unde triumvirul se prezintă purtând toate atributele zeului: cununa de aur, ghirlandele de iederă, thyrsul, cothurnii și tunica specifică¹¹⁸. Cât de mult a crezut Antonius că a inaugurat domnia lui Dionysos în lumea aceasta reiese din cele

¹⁰⁶ Nota 86.

¹⁰⁷ Plut., *Demetrios*, 10, 1-2.

¹⁰⁸ Plut., *Ant.* 25, 2.

¹⁰⁹ W.W. Tarn, în *CAH*, p. 68.

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 39. Plut., *Ant.* 23, 2.

¹¹¹ F. Chamoux, *Antoniu și Cleopatra*, pp. 177-180.

¹¹² Plut., *Ant.* 75, 2.

¹¹³ Plut., *Ant.* 29, 60. Hor., *Carm.*, 1, 37, 7-8. Plin., *N.H.*, 14, 128. Dio., 50, 5, 3. Sen., *Epist.* 82, 23.

¹¹⁴ Plut., *Ant.* 9, 3-4. *Ibid.*, 21, 1. Plin., *N.H.*, 8, 9, 3-5. Sen., *Epist.*, 83, 24.

¹¹⁵ Plut., *Ant.* 4, 3.

¹¹⁶ *Ibid.*, 28, 2.

¹¹⁷ *Ibid.*, 71, 2. Cu toate că a fost înfrânt la Actium și și-a pierdut armata, ”totuși nimic din acestea nu l-a tulburat (...), și fiind luat de Cleopatra în palatul regal, a întors toată cetatea spre *ospețe, chefuri și daruri*.”

¹¹⁸ Vell. Paterc., II, 82 : “cornu velatus aurea et thyrsus tenens cothurnisque succintus curru velut Liber Pater vectus esset Alexandriae.”

petrecute la Samos în anul 31 a.Chr., când, în ciuda împrejurărilor nepotrivite, se organizează mari manifestații dionisiace la care toată lumea e chemată să se bucure de prezența zeului: “Căci, după cum tuturor regilor și dinastiilor și tetrarhilor și neamurilor și cetăților li se poruncise – aceluia care locuiesc între Siria, Maeotis, Armenia și Illiria – să trimită și să aducă cele necesare pentru război, tot așa tuturor specialiștilor în arta lui Dionysos le-a fost dată porunca strictă să iasă în întâmpinare la Samos. Când aproape întreg pământul, de jur-împrejur, era în gemete și jale, o singură insulă timp de mai multe zile răsuna de cântecul de flaute și de chitare, iar teatrele erau pline, ca și corurile de concurenți. Fiecare cetate participa la sacrificii, trimițând câte un bou, iar ei se întreceau între ei în ospete și daruri, astfel că lumea se întreba ce vor face când vor serba victoria, ei care făcuseră atâtea pregătiri pentru începutul războiului.”¹¹⁹

Bucolica a IV-a, în care am recunoscut prezența simbolismului dionisiac, dovedește la rândul ei că politica dionisiacă a lui Antonius nu era percepută ca făcând referire la întâlnirea dintre acesta și Cleopatra, căci altfel nu se poate explica prezența motivelor dionisiace prezente în acest text, scris în momentul în care pacea de la Brundisium era pecetluită de căsătoria dintre Antonius și Octavia. Prezența acestor motive în text se explică însă foarte bine chiar în acest context, dacă avem în vedere faptul că și alături de Octavia, Antonius se prezintă ca *Neos Dionysos*. W.W. Tarn ajunge chiar să afirme ca “his assumption of divinity as Dionysos had been connected with Octavia, not with Cleopatra”¹²⁰. Într-adevăr, “monetăria dionisiacă” a lui Antonius e asociată Octaviei¹²¹. În perioada sejurului la Atena alături de Octavia (39-37 a.Chr.), Antonius continuă să-l întrupeze pe Dionysos. După mărturia lui Socrates din Rhodos, Antonius a poruncit să fie proclamată în toate cetățile apariția lui Dionysos în persoana sa¹²². Dovadă a faptului că atenienii l-au venerat într-adevăr, ca *Neos Dionysos* este o inscripție descoperită la Atena, închinată “*Zeului Antonius, Noul Dionysos*”¹²³. Dacă *Bucolica a IV-a* mărturisește că politica dionisiacă a lui Antonius se manifestă și în asociație cu Octavia, atunci tot în legătură cu Octavia, dar mai ales cu aceasta, se manifestă politica de cucerire în Orient. În *Bucolica a IV-a* am văzut că sunt aluzii clare la iminența unor războaie: “S-o ivi atunci alt Tiphys,/ Și-altă Argo va să ducă alți eroi aleși departe./ Izbucni-vor noi războaie. Și un nou viteaz Ahile/ Se va arăta în fața zidurilor altei Troie.”¹²⁴ Din aceste rânduri reiese că războaiele se vor purta în Orient, căci legenda argonauților circumscrie geografic evenimentele, știut fiind faptul că, pentru a obține lâna de aur, argonauții au navigat spre Răsărit. “Erunt etiam altera bella” trebuie să se refere la războiul partic, care, după cum am văzut, devenise imperios, deci Troia este Partia, iar Ahile este Antonius. Faptul că Ahile este ales ca substitut pentru Antonius nu pare a fi întâmplător, căci am remarcat prezența unei *imitatio Alexandri Magni* ca parte componentă a ideologiei lui Antonius, aceasta pentru că știm că Alexandru îl avea ca erou preferat pe Ahile¹²⁵. Cine este Tiphys?¹²⁶ Întrebarea este legitimă de vreme ce, așa cum apreciază Coleiro, “the verses in question (26-36), however, include also another war, itself to be fought at some future time, which in Virgil’s mind was to precede the Parthian one. The words *etiam* and *altera* (v. 35) definitely distinguish the Parthian

¹¹⁹ Plut., *Ant.* 56, 3.

¹²⁰ W. W. Tarn, *op. cit.*, p. 69.

¹²¹ Aceste tipuri monetare sunt datate ca fiind din anii 39–38 a.Chr. și sunt bătute mai ales la Ephes. Un tip e cel în care Antonius apare reprezentat pe avers ca Dionysos, iar bustul Octaviei pe revers este înconjurat de simboluri dionisiace, inclusiv *cista mystica*. Un alt tip înfățișează pe avers busturile unite ale lui Antonius și al Octaviei, iar pe revers apare Bacchus stând pe *cista mystica*. – ap. M. Crawford, *Roman Provincial Coinage*, London, 1990, vol. I, nr. 2202 și 2207.

¹²² Müller, *Fragm. des Hist. Grecs*, III, p. 326, apud H. Jaenmaire, *Le messianisme...*, p. 18.

¹²³ H. Jeanmaire, *La politique religieuse d'Antoine et de Cleopatre*, p. 245. CIA II, 482, 32-33.

¹²⁴ *Buc. IV*, v. 34-36 : “Alter erit tum Tiphys et altera quae vehat Argo/ Delectos heroas; erunt etiam altera bella,/ Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.”

¹²⁵ Arr. *Anab.* 7,14, 4.

¹²⁶ E. Coleiro, *Quis Tiphis?*, în “*Latinitas*”, 22, 1974, pp. 109-116.

war proper from it and while the principal hero of the Parthian war will be another Achilles, the hero of the former war is going to be Typhis, who is a different person from Achilles.”¹²⁷ Coleiro e de părere că Typhis e Irod I, mai târziu numit “cel Mare”, care a primit acceptul și sprijinul lui Antonius în a-și recâștiga regatul. Pare binevenit și oportun faptul că Vergiliu a găsit cu cale să-l cinstească pe Irod în acest moment, căci știm că acesta a venit la Roma cândva imediat după încheierea păcii de la Brundisium și că s-a bucurat de o mare atenție din partea lui Antonius¹²⁸. De asemenea, știm că și Octavian susținea pretențiile acestuia, încât într-adevar era foarte nimerit ca Vergiliu să-l laude pe Irod, care *volens nolens* scotea în evidență unitatea și buna înțelegere dintre Antonius și Octavian. Iosephus Flavius arată că după plecarea sa din Italia, Irod a recrutat trupe și a început să recucerească Galileea și Iudaea¹²⁹, în vreme ce Antonius porunca generalilor săi Ventidius și Silo sa-i acorde lui Irod tot sprijinul posibil iar expediției lui maxima prioritate¹³⁰. Dacă *Bucolica a IV-a* ar fi avut vreo legătură cu Cleopatra, ar fi fost foarte nepotrivit ca Vergiliu să facă aluzii la acest personaj, dușman neîmpăcat al Cleopatrei.

Am prezentat anterior problema campaniei partice, care devenise o urgență pentru romani, atât pentru răzbunarea lui Crassus, cât și pentru alungarea parților din teritoriile romane pe care le invadaseră la sfârșitul anului 41 a.Chr. și am observat ce loc important ocupa aceasta în ansamblul politicii lui Antonius. Apoi s-a văzut că înțelegerea de la Brundisium consfințea îndeplinirea planurilor de cucerire în Orient, și că politica dionisiacă a lui Antonius e legată și de Octavia, încât putem spune, iar *Bucolica* lui Vergiliu vine să confirme acest lucru, ca regina Cleopatra nu se regăsește cuprinsă deloc în proiectul lui Antonius în acest moment. Presupunerea lui Jeanmaire conform căreia cucerirea regatului part s-ar afla în centrul sistemului politico-religios al lui Antonius și al Cleopatrei nu se verifică, nici pentru acest moment, nici pentru mai târziu¹³¹. Războiul cu parții era o necesitate pentru romani, nu însă pentru Cleopatra. Se pare că ea nu a împărtășit deloc “visul partice” al lui Antonius, nici chiar după ce s-au căsătorit: “his marriage had no connection with the scheme of conquest. Egypt was wealthy; but he drew nothing from Egypt for his invasion of Parthia, of which Cleopatra disapproved”¹³². Doar când se întoarce înfrânt din campania partică îi vine Cleopatra în ajutor, aducându-i haine și bani, dar nu suficienți¹³³. W. W. Tarn comentează acest episod spunând că aceasta era metoda Cleopatrei “of explaining to him that her treasury was not at his service for useless adventures”¹³⁴. Pe de altă parte, putem spune că mariajul lui Antonius cu Octavia are o strânsă legătură cu politica de cuceriri în Orient, întrucât pacea de la Brundisium, a cărei cheazășie era Octavia, acorda prioritate expediției partice.

Observăm, așadar, că în jurul Octaviei se coagulează toată ideologia lui Marcus Antonius din această vreme. Acordul de la Brundisium și căsătoria cu Octavia sunt departe de a fi niște măsuri tactice pentru Antonius în vederea atingerii scopului imediat, conflictul cu parții¹³⁵. *Bucolica a IV-a* e dovada cea mai clară a felului cum era percepută și resimțită această pace de către chiar autorii ei, căci Vergiliu cunoștea din cele mai avizate surse (prietenia lui Pollio și frecventarea cercului lui Maecenas) însemnătatea momentului. *Bucolica*

¹²⁷ Id., *An introduction to Virgil's Bucolics ...*, p. 241.

¹²⁸ Jos. Flav., *Ant. Jud.*, 14, 14, 3-5.

¹²⁹ *Ibid.*, 14, 15, 1.

¹³⁰ *Ibid.*, 14, 15, 5; 14, 15, 7.

¹³¹ H. Jeanmaire, *Le messianisme ...*, p. 20. Id., *La politique religieuse d'Antoine et de Cleopatre*, pp. 250, 253. Id., *La Sybille ...*, pp. 61-63.

¹³² W. W. Tarn, *CAH.*, p. 66.

¹³³ Plut., *Ant.* 51, 1: “unii spun că hainele le-a adus ea, dar că banii i-a dat Antonius de la sine, ca și cum i-ar fi adus ea.”

¹³⁴ W. W. Tarn, *op. cit.*, p. 75.

¹³⁵ contra H. Jeanmaire, *La Sybille ...*, p. 62.

a IV-a mărturisește că pacea de la *Brundisium* era percepută ca temeinică și de durată, fiind evenimentul care-i îndreptăța pe toți să creadă că mult așteptata vârstă-de aur este inaugurată de alianța dintre Antonius și Octavian, *alias* Dionysos și Apollo. Unirea dintre cele două familii devine o parte importantă a ideologiei lui Antonius. Monedele pentru flotă sunt un indiciu sigur în acest sens¹³⁶. Simbolul profund al acestei păci divino-umane este Octavia, dar și mai mult copilul ce se va naște din această unire, care se va afla în același timp atât sub protecția lui Apollo, cât și sub ocrotirea lui Dionysos. În această ordine de idei, “Tuus jam regnat Apollo” (v. 10) dezvăluie o altă *epiphanie* ce s-a petrecut la puțin timp după încheierea păcii de la *Brundisium*, în timpul unui banchet la care Octavian a apărut în rolul lui Apollo: “there is certainly a possibility that this was the first occasion on which the element of Apollo in Octavian found expression as a pose and claim. It is probable that a direct identification with the god was intended”.¹³⁷ Servius, comentând versul 10 al *Bucolicii*, afirmă că a văzut o statuie a lui Octavian “cu toate însemnele lui Apollo” (“cum Apollinis cunctis insignibus”)¹³⁸. Același autor mai spune, referitor la același vers – “Quidam hoc loco, casta fave Lucina, tuus iam regnat Apollo, *Octaviam sororem Augusti significari adfirmant ipsumque Augustum Apollinem*” (“Unii afirmă că, în acest loc, păzește casta Lucina, deja domnește al tău Apollo”) – că se referă la Octavia, sora lui Augustus, și la Augustus însuși ca Apollo¹³⁹, ceea ce confirmă faptul că în jurul Octaviei se încheagă toate aspectele implicate în text: alianța dintre Antonius și Octavian, începutul epocii de aur, campania partică a lui Antonius, motivele dionisiace prezente în text, copilul ce se naște în timpul domniei lui Apollo, sub înfățișarea lui Dionysos. Pare verosimil ca pruncul din *Bucolică* să fie cel care li se va naște lui Antonius și Octaviei în anul 39 a.Chr., și care se va dovedi a fi o fată, Antonia Maior. Într-adevăr, consulatul lui Pollio pare să se situeze într-un adevărat punct de cotitură al istoriei, pacea de la *Brundisium*, iar faptul evident că un copil va uni pentru totdeauna cele două familii îndreptăța credința că războaiele civile s-au încheiat, că sfârșitul s-a consumat și o nouă epocă de aur va începe.

În încheiere, putem spune că există o anumită echivalență între politicile religioase ale celor doi triumviri în această primă etapă a elaborării lor. Antonius s-a prezentat mai întâi ca Dionysos pe parcursul verii anului 41 a.Chr., apoi Octavian căuta probabil să-l imite, înfățișându-se ca Apollo. În acest moment, Octavian pare a urma drumul deschis de Caesar și preluat de Antonius. Suntem încă departe de imaginea confruntării a două civilizații – Orient vs. Occident, Dionysos vs. Apollo. Dimpotrivă, *Bucolica a IV-a* scoate la iveală o formulă în care coexistă pașnic un Apollo delphian cu Dionysos eleusinian. Încă nu se poate vorbi despre o formulă ecumenică supusă unei paradigme sau alteia, fiecare se adaptează și răspunde așteptărilor supușilor lor fără să nutrească ambiții la dominația universală. Viziunea confruntării încă nu răsărise în orizontul celor două ideologii. *Bucolica a IV-a* dovedește faptul că pacea de la *Brundisium* nu a fost privită ca un *intermezzo*, ca o măsură tactică pentru cei doi, în vederea atingerii scopurilor lor imediate, conflictul cu părții și, respectiv, cel cu Sextus Pompeius. Ni se înfățișează două tipuri elaborate ale Salvatorului, *Antonius-Dionysos* pentru uzul populațiilor orientale, iar *Octavian-Apollo* pentru cel al populațiilor italiice. Aceste politici mesianice își au obârșia în sentimentul generalizat al contemporanilor că apariția unui Salvator e iminentă. *Bucolica a IV-a* este ecoul acestor așteptări, arătând că există chiar în Italia un teren fertil de acceptare a divinizării conducătorilor încă din timpul vieții. Nu există pentru moment nici un proiect comun al lui Antonius și al Cleopatrei, după cum nici Octavian nu râvnește pentru moment la supremația absolută. Antonius se pare că nu a nutrit, nici acum, nici mai târziu, ambiții ecumenice și s-a străduit să păstreze alianța cu Octavian, până când i-a

¹³⁶ M. Crawford, *Roman Provincial Coinage*, nr. 1454, moneta bătută în 38 a.Chr.: pe avers sunt chipurile lui Antonius și Octavian, față în față cu bustul Octaviei, iar pe revers apar trei galere navigând.

¹³⁷ F. Altheim, *op. cit.*, p. 367, nota 96.

¹³⁸ Servius, apud F. Altheim, *op. cit.*, p. 366.

¹³⁹ *Ibid.*, p. 368.

devenit clar că o viitoare cooperare este imposibilă¹⁴⁰. Antonius a crezut că e posibilă o coexistență între formula elenistică și cea romană. Episodul cu Octavia este argumentul hotărâtor în această privință. Chiar și atunci când Antonius a consimțit la ambițiile Cleopatrei, probabil că nu a avut sentimentul unei opoziții ireconciliabile între cele două lumi, după cum pare să dovedească acțiunea ezitantă și lipsită de hotărâre din ultima parte a vieții lui¹⁴¹. Viziunea iminentei confruntări a celor două lumi îi aparține Cleopatrei, care l-a anexat pe Antonius sistemului teologico-politic alexandrin, dezvoltând o politică religioasă cu o altă anvergură și semnificație decât cea dusă de Antonius până în 37 a.Chr..

Mircea Duluș, *The “IV-th Bucolic” and the political-religious circumstances of its time*

(Abstract)

The forth Virgil's' Eclogue is the evidence for the tremendous expectations which emerged after the completion of the agreement from Brundisium (Oct. 40 BC), between Marc Anthony and Octave, when rumors had been spread to accredit the idea that the beginning of the new age is imminent. This was the event that authorized everyone to believe that civil wars were finished and to assume that Golden Age was opened up by the alliance between Anthony-Dionysus and Octave-Apollo. Comes out of the forth eclogue that for the moment being there is a sort of resemblance between the religious policy of the two great man. Firstly Anthony depicted himself as Dionysus during the summer of 41 BC, and afterwards Octave maybe looked forward to imitate him by presenting himself as the embodiment of Apollo. Here Octave seems to follow the way opened by Caesar and took over by Anthony, which regards the claim that the deification of the ruler should be accepted even during his own lifetime. For now there is no common project of Anthony and Cleopatra and also Anthony's "Dionysian policy" is not perceived as recalling the meting between him and the queen of Egypt in the previous summer. The forth eclogue reveal a formula in which Apollo and Dionysus are peacefully coexisting, each of them without trying to strive for absolute supremacy. The keystone of this construct is represented by Octavia around whom every aspect implied in the text became clear: the alliance between Octave and Anthony, the beginning of the Golden Age, Anthony's "Dionysian policy", his expected Parthian campaign, the son going to be born under the rule of Apollo with Dionysus exact likeness.

¹⁴⁰ W. W. Tarn, *op. cit.*, p. 55.

¹⁴¹ F. Chamoux, *op.cit.*, p. 240.